

Gönderim Tarihi: 02.04.2015 Kabul Tarihi: 07.08.2015

ULUSLARARASI TOPLUM VE RUANDA'DA NORMALLEŞME ÇABALARI

Yiğit Anıl GÜZELİPEK*

INTERNATIONAL SOCIETY AND NORMALIZATION EFFORTS IN RWANDA

Öz

1994'de Afrika ülkesi Ruanda insanlık tarihinin en büyük soykırımlardan birisini yaşamıştır. Yaşananların sonucunda 800.000 ile 1.000.000 arasında Tutsi ve ılımlı Hutu hayatını kaybetmiştir. Ruanda Soykırımı'nın ardından 20 yıl geçmesine rağmen halen ülkede işleyen bir devlet mekanizması bulunmamaktadır; daha da önemlisi yaşanan soykırımın toplumsal etkileri halen Ruanda toplumu üzerinde oldukça etkilidir. Bu çalışma, Ruanda Soykırımı'nı tarihsel bir perspektiften ele alarak devletin yeniden yapılanma sürecini ve bu sürecin dinamiklerini ülkedeki uluslararası toplumun rolü bağlamında analiz etmeyi amaçlamaktadır. Ruanda'da soykırımın yıkıcı etkilerinin önüne geçebilmenin yolunun Ruanda tarihinin normalleştirilmesi gerektiği çalışmanın ana tezidir.

Anahtar Kelimeler: Ruanda, Soykırım, Etnosentrizm, Uluslararası Toplum, Devlet İnşası

Abstract

In 1994, an African country of Rwanda experienced one of the most relentless genocide of the human history. Between 800.000 and 1.000.000 Tutsis and moderate Hutus are killed. Despite two decades after the genocide, the country is still very far from a functioning state system. What is more to the point, the social effects of the 1994 genocide are still prevalent over the Rwandan society. This study seeks to analyze the reconstruction process in Rwanda state in the respect of international community's role and its dynamics from historical perspective. The main assumption of this study is that removing the negative social effects of 1994 from the Rwandan society through the normalization of Rwandan history is the essential subject.

Keywords: Rwanda, Genocide, Ethnocentrism, International Community, State-Building

* Yrd.Doç.Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta: guzelipek@gmail.com

GİRİŞ

1990'lar Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası sistemin tümüyle değiştiği bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası arenadaki tüm köklü değişikliklerde olduğu gibi Soğuk Savaş sonrası dönem de uluslararası sistemin çeşitli bölgelerinde meydana gelen etnik çatışmalar ve savaşlar şeklinde tezahür etmiştir. Her ne kadar Balkanlar ve Kafkaslar Soğuk Savaş sonrası dönemin ana çatışma bölgeleri olarak adlandırılrsa da bahse konu olan dönemin soykırımı kadar uzanan en geniş çaplı çatışması Afrika'da meydana gelmiştir.

Francis Fukuyama'nın "The Imperative of State Building" isimli makalesinde yoksulluktan terörizme kadar uluslararası sistemdeki sorunların temeli olarak gördüğü *başarısız devlet* (failed state) sınıfına dahil edilebilecek Afrika ülkelerinden Ruanda, benzer örneklerde olduğu gibi- istikrarsızlık, yoksulluk ve etnik çatışmalarla özdeşleşmiş bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Ruanda'da temelleri sömürge döneminde atılan etnik sınıflandırma ve sosyo-ekonomik gelişmişlik farklılıklar, taraflar arasındaki nefret duygusunun canlılığını korumasına neden olmuş ve bu durum bir soykırım şeklinde dışa vurulmuştur.

"Soykırım" kavramı, hukuksal olarak tanınan ve birtakım özelliklere sahip insan topluluklarını sistematik olarak ve özel bir kastla öldürmeyi ifade etmektedir. Tanım, hukuki kaynağını 12 Ocak 1948'de yürürlüğe giren Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin 2. maddesinden almıştır. Bu bağlamda; milli, dini etnik veya ırki bir grubu sırf bu özelliklerinden dolayı öldürmek, grup üyelerine ciddi bedensel veya zihinsel zarar vermek, bir grubun üyelerini kasten fiziki olarak kısmen veya tamamen yok edilmesi sonucunu doğuracağı önceden hesaplanan yaşam koşulları altına sokmak, grup içindeki doğumları bilinçli bir şekilde önlemek ve gruba ait çocukları bir başka gruba nakletmek soykırım olarak tanımlanmıştır (Göktepeoğlu: 2014:797-801). Diğer soykırımlarda olduğu gibi uluslararası toplumun göstereceği reaksiyonun Ruanda olayları üzerinde belirleyici olabileceği tartışılırken, makalenin ilerleyen bölümlerinde tartışılacağı üzere uluslararası konjonktürün de etkisiyle uluslararası toplum Ruanda Soykırımı'nı kayıtsızlık derecesine varan son derece düşük bir ilgiyle takip etmiştir. (Türkmen 2008:119) Bir diğer ifadeyle, hemen hemen aynı dönemde yaşanan Körfez Savaşı, ardından başlayan Yugoslavya Krizi uluslararası toplumun dikkatini farklı coğrafyalara çekmiştir. Elbette ki; uluslararası toplumun bu tavrı sergilemesinde Ruanda'nın gerek stratejik gerek ekonomik anlamda getirisi olmayan bir ülke olmasının da rolü oldukça büyüktür.

1. TARİHSEL ARKA PLAN

Uluslararası ilişkilerde üç çeşit etnik çatışma şekli mevcuttur. Bunlardan ilki ve en yaygın olanı, Arap-İsrail çatışmasında gözlemlenebileceği üzere, yayılmacı politikaların neticesinde sınır değişikliklerine yol açan çatışmalardır. İkinci olarak, Pakistan-Bangladeş örneğinde görüleceği üzere devlet içi ayrılıkçı çatışmaların uluslararası bir soruna dönüşmesiyle kendini gösteren yeni bir devletin doğuşuna neden olan çatışmalardır. Son olarak ise kolonyal geçmişe sahip ülkelerde sömürgeci güçle milliyetçi gruplar arasında yaşanan çatışmalardır (Carment 1993:139). Ruanda Soykırımı'nı bu tipolojinin herhangi bir tanesine yerleştirmek tam olarak mümkün değildir. 1994'de ülkede meydana gelenler, devlet bazlı çatışmalar sınıfına dahil edilebilir olsa da ilerleyen bölümlerde analiz edileceği üzere Ruanda'nın kolonyal geçmişinin de soykırımında son derece güçlü bir etkisi vardır. Olayı daha anlaşılır bir çerçeveye oturtmak için Ruanda'daki kolonileştirme hareketlerinin dikkatli bir şekilde irdelenmesi gerekmektedir.

1900'lerin başında zenginlik Ruanda toplumundaki en temel unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. *Race and Ethnicity in Precolonial Rwanda* adlı eserde Ruanda'daki sosyal durum şu şekilde açıklanmaktadır: "Büyük bir sürü büyükbaş hayvan alabilecek kadar zengin olan bir Hutu, Tutsi sayılabılırdi. Öte yandan fakir bir Tutsi de bir anda Hutu olma seviyesine inebilirdi. Twalar¹ ise tamamen sınıflandırmanın dışında tutulmuştu ve hiçbir hakka sahip değillerdi." ("Rwanda The Truth," <http://paulj10oda.edublogs.org>, 23 Haziran 2014 tarihinde erişildi). Bu bağlamda 20. yüzyılın başında Ruanda'da etnik bir ayrışmadan ziyade ekonomi temelli sınıfsal bir ayrışmanın olduğundan söz edilebilir.

En temel haliyle Ruanda'daki sömürge dönemi 1890'da Almanların bölgeye gelmesiyle başlamaktadır. Bu bağlamda Alman kolonizasyonu ile beraber Tutsilerin lehine muğlak bir toplumsal sınıflandırma başlatılmıştır ancak daha sonraki yıllar göz önüne alındığında Alman kolonizasyonu zamanındaki toplumsal dengeler göreceli olarak adil bir şekilde oluşturulmuştur. 1916'da Belçika'nın bölgeyi ele geçirmesiyle beraber başlayan dönem ise Ruanda'da yaşayan insanlar için son derece dramatik olaylara sahne olmuştur. Bu dönemde Belçika Ruanda'daki idari yapıyı tümüyle ele geçirmiş ve Hutular ile Twalar tüm haklarını kaybetmişlerdir. Öte yandan Tutsilerin bazı siyasi haklarını ellerinde tutmayı başardıkları

¹ Başta Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Ruanda olmak üzere Afrika'da yaşayan bir etnisite

söylenebilir (“Rwanda The Truth”). Daha da önemlisi Belçika kolonizasyonu zamanında Ruanda eğitim sistemi tamamıyla bölünmüştür. Tutsiler, Belçika eğitim sistemine göre iyi bir şekilde eğitim alıp yerel işletmelere yerleştirilirlerken; Hutular ile Tutsiler arasında dinsel bir takım engeller oluşturulmuştur. Bu dinsel farklılaştırma Tutsilerin Katolik inancı öğretilerine göre yetiştirilmeleriyle devam etmiştir ve en nihayetinde etnik ve dinsel aidiyetleri Ruandalıların kimliklerine yazılır hale gelmiştir (United Human Rights Council, http://www.unitedhumanrights.org/genocide/genocide_in_rwanda.htm, 25 Haziran 2014 tarihinde erişildi).

Belçika'nın uzun süre Ruanda'da sömürge faaliyetlerinde bulunmalarının akabinde 2. Dünya Savaşı sonrasında Ruanda'nın yönetimi ülkeyi bağımsızlığına hazırlaması amacıyla Birleşmiş Milletler'e (BM) devredilmiştir. 1961'de ise beklenildiği üzere radikal milliyetçi Parmehutu Partisi seçimleri kazanarak iktidara gelmiştir. İktidara gelişlerinin hemen ardından Tutsiler önceki dönemlerin kalıntısı olarak görülmüş ve Tutsiler'e karşı Belçika'nın da desteğiyle etnik temizlik kampanyası başlatılmıştır. 1994 öncesi dönemde bu etnik temizlik faaliyetlerinin neticesinde 20.000 ile 100.000 arasında Tutsi hayatlarını kaybetmiş ve 160.000 Tutsi komşu ülkeler Tanzanya ve Uganda'ya göç etmek zorunda kalmıştır (*Sabah*, “Ruanda Katliamının Perde Arkası”, 06.03.2010). Başka bir ifadeyle, koloni sonrası dönem Ruanda için bir Üçüncü Dünya Ülkesi olarak vesayet rejimi altına girdiği, etnik gerilimlerin had safhada olduğu, ülkenin uluslararası ekonomi kuruluşlarına büyük miktarlarda borcunun olduğu ve bu şekilde Ruanda'nın milli politikalar gerçekleştiremediği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Sencerman 2014:45) .

Buraya kadar aktarılan bilgilerin ışığında Ruanda'daki soykırımın temellerinin 1994'den çok daha önce atıldığı görülmektedir. Almanlar ile başlayan sömürge dönemi Belçika ile birlikte çok daha yoğun bir yapıya bürünmüştür. Özellikle Ruanda'daki etnik ve dinsel sınıflandırmanın temellerinin Belçika tarafından atıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ruanda'da sivil toplum anlayışının yerleşmemiş olması hasebiyle de etnik ve dinsel ayrıştırma çabaları son derece kısa bir sürede sonuç vermiştir.

Soykırımın yaşandığı 1994'e gelindiğinde yedi milyonluk Ruanda nüfusunun etnik dağılımı şu şekildeydi: Hutular (%85), Tutsiler (%17) ve Twalar (%1). 1990'ların başından itibaren Ruanda siyasi elitleri Tutsi nüfusu Hutu karşıtı isyancı bir grup olan Ruanda Vatansever Cephesi'ni desteklemekle ve ülkenin sosyo-ekonomik yapısını bozmakla suçlamaktaydı (United Human Rights Council, http://www.unitedhumanrights.org/genocide/genocide_in_rwanda.htm, 25

Haziran 2014 tarihinde erişildi). Ruanda'daki etnik gerilimi iç savaşa taşıyan olay ise 6 Nisan 1994 günü Cumhurbaşkanı Juvenal Habyarimana'yı taşıyan uçağın düşürülmesiyle gerçekleşmiştir. Olayın duyulmasıyla beraber derhal Tutsiler olaydan sorumlu tutulmuş ve Ruanda'da yüzbinlerce insanın hayatını kaybetmesine neden olan iç savaş başlamıştır.

2. İÇ SAVAŞ VE SOYKIRIM

Sistemik anlamda insanlığa karşı işlenen bir suç olan soykırım, eylem öncesi oluşan birtakım iç ve dış dinamiklere bağlı olarak gelişir. Başka bir ifadeyle soykırım herhangi bir spesifik olayın ardından gelişen anlık bir eylem değildir. Bu bağlamda Ruanda Soykırımı'nı da sadece Habyarimana'nın uçağının düşürülmesine bağlamak, eylemi dar bir perspektiften algılamaya neden olurken 1990'larda Ruanda iç siyasetinde meydana gelen gelişmeler soykırımın esas nedenlerini teşkil etmektedir.

1990'ların başında Ruanda'da Habyarimana rejimini tehdit eden belli başlı iki dinamik Ruanda Soykırımı'nın ana nedenlerini de oluşturmaktadır. Birincisi, kolonyal dönemde temelleri atılan etnik farklılıklardan ötürü meydana gelen aralıksız iç savaştır. Bu etnik gerilim ve iç savaş psikolojisi soykırım eyleminin en önemli nedenini teşkil etmektedir. İkincisi ise ülkedeki çok partili konjonktürün etnik gerilimi arttırarak Habyarimana rejimine karşı bir tehdit haline gelmesidir (Çoban 2007:137). Öte yandan Ruanda'da Hutular ve Tutsiler arasında meydana gelen çatışmalar 1993'de Arusha Antlaşması ile durdurulmuştur. Arusha Antlaşması en temel haliyle daha geniş tabanlı bir hükümet kurulmasını, Ruanda ordusunun yeniden yapılandırılmasını ve ülkeye BM barış gücünün konuşlandırılmasını öngörmekteydi. Başka bir ifadeyle Arusha Antlaşması, Ruanda'daki siyasal elitlerin gücünü ve hareket alanını sınırlamaktaydı ve bu durum ülkedeki isyancı grupları cesaretlendirmişti. Daha da önemlisi Fransa, ABD ve Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) hem antlaşmaya destek vermiş hem de antlaşmanın gözlemcisi olmuşlardır. Arusha Antlaşması'na göre Ruanda'da üç bloklu bir hükümet yapılanmasının kurulması öngörülmekteydi. Buna göre hükümet iktidar partisi, ülke içi muhalefet ve Ruanda Vatansever Cephesi'nden (RVC) oluşmaktaydı. Kurulacak olan bu hükümetin sonucunda Başkan Habyarimana'nın yetkileri kısıtlanmaktaydı ve yapılacak sıradaki seçimlere kadar içlerinde RVC'nin de bulunduğu beş partili bir hükümet yapılanması planlanmaktaydı. Bu durumda Habyarimana Başkan olarak kalacaktı ancak partisinin meclisteki sandalye sayısı beş kadar düşecekti

ve RVC ise dokuz bakanlıktan beşine sahip olacaktı. Son olarak yeni düzenleme sonucunda ordudaki askerlerin %40'ı ve devlet memurlarının yarısı da RVC'den seçileceklerdi (Çoban 2007).

Yapılan düzenlemelerin neticesinde ülkedeki isyancı Tutsiler'in partisi olarak görülen RVC'nin siyasal, ekonomik ve askeri etkisi önemli ölçüde arttırılmıştır. Bu durum ise siyasal elitler ve ülkede yaşayan Hutu nüfusu tarafından uluslararası güçlerin Ruanda'nın siyasal işleyişine müdahale etmek suretiyle ülkenin düzenini bozan Tutsiler'in bir tehdit unsuru olarak güçlendirilmeleri olarak algılandığından ötürü soykırıma giden sürecin en önemli dinamiklerinden biri şeklinde değerlendirilebilir. Son olarak ise ülkenin verimli arazilerinin çoğunluğunun Tutsiler'in elinde olması ise bir diğer belirleyici etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısacası 1994'e giden süreçte ülke içerisinde net bir düşman imajı yaratılmıştır.

Ruanda Soykırımı ile ilgili bir diğer önemli husus bu kadar geniş halk kitlelerinin böylesi bir soykırım eyleminde nasıl mobilize edildiği sorusudur. Soykırımın yaşandığı 1994'de bilgilerin ve söylemlerin kişiden kişiye aktarılabilceği tek yayın organı radyo olarak karşımıza çıkmaktadır. Maliyetinin düşük olması ve geniş kitlelere ulaşılabilme şansının yüksek olmasından ötürü radyonun takip edilirliliği Ruanda toplumunda çok yüksektir. Bu bilgiler ışığında Ruanda Soykırımı esnasında radyo ülke içerisinde iletişim ağını kuran ve soykırım eylemine katılan Ruandalılar arasındaki organizasyonu sağlayan en önemli kitle iletişim aracı olmuştur. Özellikle önceki yıllarda oluşturulan düşman ve öteki imajı radyonun da etkisiyle kısa süre içerisinde bir nefret söylemine dönüştürülmüştür (Çoban 2007). Bu bağlamda ileriki bölümlerde de analiz edileceği üzere 2. Dünya Savaşı döneminde Nazi Almanyası'nda *Der Stürmer* gazetesinin editörlüğünü yapan Julius Streicher'den bu yana ilk kez medyayla ilgili savaş suçları mahkemede yargılanmış ve hüküm giymiştir. (United Nations, <http://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/about/bgjustice.shtml>, 3 Temmuz 2014 tarihinde erişildi)

Ruanda'da bu tarihten sonra yaşanan olaylar ise olağan bir iç savaşın çok ötesinde bir etnik temizlik eylemleridir. Tıpkı Almanya'da Nazi döneminde olduğu gibi savaşan ve olaylara kayıtsız kalanlar ayrımı yapılmamış, ırksal ayrıma tabi tutulan tüm Tutsiler ve ılımlı Hutular soykırım eylemine maruz kalmışlardır. (Destexhe 1995:12)

3. ULUSLARARASI TOPLUMUN RUANDA SOYKIRIMI'NDAKİ ROLÜ

1990'lar Soğuk Savaş'ın bitimiyle beraber mevcut statüskonun köklü bir şekilde değiştiği yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. 2. Körfez Savaşı'nın başlamasıyla beraber küresel enerji pazarında meydana gelecek olası bunalım başta ABD olmak üzere önemli uluslararası aktörlerin dikkatinin Ortadoğu'ya çevrilmesine yol açmıştır.

Bunun yanında Yugoslavya'nın dağılmasıyla beraber Balkanlar'da başlayan etnik savaşa uluslararası toplumun kayıtsız kalması aslında Ruanda Soykırımı'nda uluslararası aktörlerin nasıl bir tavır takınacağıнын sinyallerini vermiştir. Öyle ki; 1996'da yılında Dayton Antlaşması'nın imzalanmasına kadar geçen sürede uluslararası aktörler Bosna Savaşı'na ilişkin birtakım ekonomik yaptırımların ve sonuca yönelik olmaktan uzak BM kararlarının ötesine geç(e)memişlerdir. Başka bir ifadeyle, uluslararası toplumun Ruanda Soykırımı esnasındaki tutumu tarafsızlık veya kayıtsızlık şeklinde olmuştur. Son olarak ise 1993'de Somali'de devam eden iç savaş Ruanda Soykırımı'na karşı uluslararası toplumun tavrını belirleyen bir diğer etken olarak karşımıza çıkmaktadır. ABD'nin ve uluslararası toplumun Somali'deki iç savaşa taraf olmalarının neticesinde meydana gelen kayıplar da Batı üzerinde önemli ölçüde Ruanda'daki iç savaşa müdahil olmama şeklinde psikolojik bir etki yaratmıştır.

1994'de Arusha Antlaşması'nın esaslarını uygulamakta başarısız olan BM gücü Güvenlik Konseyi'nin kararıyla beraber bölgeden geri çekilmiş, bunun yerine Mayıs'ta bölgeye sevk edilen yaklaşık 5000 kişilik Barış Gücü Ruanda'daki soykırımın başlamasının üzerinden bir aydan fazla geçmiş olduğundan ötürü çok da etkili olamamıştır. Özellikle BM bünyesinde Zaire'den bölgeye intikal eden Fransız güçleri RVC'nin ciddi direnişiyle karşılaşmış ve geri çekilmiştir. Bu tarihten sonraki barış gücü hamleleri ise soykırım eylemlerini önlemenin ötesinde Ruanda'nın güneybatısında güvenli bölgeler oluşturmak şeklinde şekillenmiştir (History, <http://www.history.com/topics/rwanda-genocide> , 4 Ağustos 2014 tarihinde erişildi). Özellikle bölge ile kolonyal bağları olan Belçika bu dönemde en aktif uluslararası aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Belçika'nın Ruanda Soykırımı'na müdahil olmasını başlıca iki nedenle açıklamak mümkündür. Öncelikli olarak Belçika donanımlı ve büyük bir orduya sahip olabilmek için geçerli bir neden öne sürebilmek durumundayken Ruanda'daki soykırım Belçika'nın bu girişimi için son derece geçerli bir neden oluşturmuştur. İkinci olarak ise Ruanda olaylarına

müdahil olmak suretiyle Belçika, kendini Afrika uluslarının koruyucu lideri konumuna getirerek bölgede nüfuz kazanma yoluna gitmiştir. Ancak diğer uluslararası aktörlerin olaylara müdahil olmama yönündeki tavırlarının neticesinde Belçika dış politika yapıcıları olayların bir soykırım olma yönünde seyrettiğinin farkında olsalar da kısa bir süre sonra Belçika da Ruanda'dan çekilmiştir. Dönemin BM Genel Sekreteri Boutros-Ghali Belçika'nın tutumunu "Somali Sendromu" şeklinde adlandırmıştır (Maritz, <http://www.e-ir.info/2012/04/07/rwandan-genocide-failure-of-the-international-community>, 7 Ağustos 2014 tarihinde erişildi).

Öte yandan Ruanda Soykırımı esnasında izlemiş olduğu politikalarla en çok eleştirilen ülke hiç şüphesiz ABD olmuştur. Somali'de bir yıl önce düşürülen ABD Hava Kuvvetleri'ne ait olan helikopter ve hayatını kaybeden 17 Amerikan askeri ABD hükümeti üzerinde son derece ciddi bir baskı unsuru haline gelmiş ve ABD bir diğer Afrika ülkesi olan Ruanda'ya hiçbir şart altında dahi müdahale etmeme kararı almıştır. Aslına bakılacak olursa bu dönemde ABD'ye yöneltilen eleştirilerin en temel nedeni Soğuk Savaş sonrası şekillenen *Yeni Dünya Düzeni*'nde (New World Order) ABD'nin önderlik etmediği hiçbir müdahalenin hayata geçirilemeyeceği gerçeğidir. Zira Ruanda örneğinde de görüldüğü üzere ABD'nin desteklemediği hiçbir barış operasyonu sınırlı önlemler ve insani yardımın ötesine geçememiştir. ABD'nin soruna müdahil olmamasının bir diğer dolaylı sonucu da uluslararası medyanın da soykırım eylemlerini yeterince yansıtamamış olduğu gerçeğidir (Maritz). Son olarak ise Fransa Ruanda ile tarihsel bağları en kuvvetli ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. 1994 sonrası Fransa'nın Ruanda'daki soykırımı vermiş olduğu destek halen günümüzde de Fransa'ya yönelik ciddi eleştirilerin konusunu teşkil etmektedir. 1990'dan itibaren Fransa, Ruanda ordusunu güçlendirmek amacıyla bölgede bulunmaya başlamıştır ve Ruanda'daki etnik gerilimin artmaya başlamasıyla beraber Fransa hükümeti ülkedeki Tutsi nüfusu meşru hükümete karşı "isyancı" olarak nitelendirmiştir. Ardından Ruanda hükümetine olan desteğini de her fırsatta vurgulamıştır. 1990 sonrasında ise Fransa, Ruanda ordusunun asker sayısını üç yıl içerisinde 6.000'den 35.000'e çıkmasını sağlamıştır. Bunun yanında Habyarima rejiminin askeri danışmanlığı üstlenmiş ve ülke içerisinde istihbarat toplanması ve değerlendirilmesini konularında aktif rol oynamıştır (Türkan 2012:117).

Aslına bakılacak olursa Ekim 1990'a kadar Belçika Ruanda ordusunun danışmanı ve birincil silah tedarik edicisi durumundayken bahsi geçen tarihten sonra Fransa, Ruanda hükümetinin askeri partneri haline

gelmiştir. Öte yandan Fransa'nın Ruanda hükümetine vermiş olduğu destek, üstü kapalı bir destek mahiyetinde iken Fransa bölgedeki varlığının esas nedenini Ruanda'da yaşayan Fransız nüfusun güvenliğini sağlamak olduğunu defalarca belirtmiştir (Human Rights Watch Arm Project,

<http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/RWANDA941.PDF>, 15 Ağustos 2014 tarihinde erişildi). Bu bağlamda Ruanda'daki savaşın hemen öncesinde Fransa, bölgeye Orta Afrika Cumhuriyeti'nde konuşlanmış vaziyetteki 300 askerini sevk etmiş ve Fransa Dışişleri Bakanlığı uluslararası kamuoyuna bu hamlenin nedenini Ruanda'da yaşayan Fransızların güvenliğini temin etme olarak deklare etmiştir. Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın aynı yetkilisi Fransa'nın bölgede silah kullanmadığını ancak Fransız askeri gücünün varlığının bölgedeki asayiş göreceli olarak tesis ettiğini belirtmiştir. Sonrasında ise bölgedeki etnik tansiyonun yükselmesinin ardından Fransa, 130 askerini ülkeden geri çekmiş; böylece Ruanda'daki Fransız askeri sayısı 170'e indirilmiştir (Human Rights Watch Arm Project).

Fransa'nın Ruanda Soykırımı esnasında izlemiş olduğu politikalar gerek ülke içerisinde gerekse ülke dışında çok sayıda asker, siyaset adamı, gazeteci ve akademisyenler tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. En üst seviyede Fransa, Ruanda Soykırımı'nı önleyememek ve hatta desteklemekle suçlanmıştır. Fransa'nın Ruanda olaylarına ilişkin en dikkat çekici açıklama ise dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Francois Mitterand'dan gelmiştir. Mitterand Fransa'nın Afrika politikaları hakkında çıkarımlar verecek şekilde "*Bu tür ülkelerde soykırım olmasının bir ehemmiyeti yoktur.*" demiştir (The Role of West, http://www.rwandanstories.org/genocide/role_of_the_west.html, 17 Temmuz 2015 tarihinde erişildi).

4. SOYKIRIM SONRASI RUANDA

1994 sonrası Ruanda'yı sosyolojik perspektiften analiz edecek olursak tartışmasız bir şekilde ülkede yaşayan Tutsiler, işkence ve diğer şiddet eylemlerinin neticesinde ülkede başlayan soykırımın kurbanı olmuştur. Başka bir ifadeyle sosyolojik, ekonomik ve politik travmalar, soykırım tecrübesi yaşamış toplumların soykırım sonrası uzun dönemli en büyük problemleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Weinfeld vd. 1981:2). Bu bağlamda, Ruanda'da soykırım eylemlerinin ardından 20 yıl geçmiş olsa da halen günümüzde 1994 olaylarının yıkıcı etkisi gerek Ruanda toplumunun gerekse de komşu ülkelerin toplumlarının üzerinde son

derece canlı bir etkiye sahiptir. (White 2014:46) Çalışmanın bu bölümünde soykırım sonrası Ruanda'da sosyolojik, siyasi ve ekonomik açıdan ne gibi gelişmeler olduğu analiz edilecek ve ülkenin günümüzdeki durumu ele alınacaktır.

4.1. Adaletin ve Devlet Sisteminin Yeniden Yapılanması

1994'de gerçekleşen soykırımın ardından Ruanda'nın işler bir devlet ve adalet sistemine geçiş denemelerinin ilk adımları Arusha'da kurulan Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi (RUCM) gibi uluslararası aktörlerin ve bunun yanında *gacaca*² mahkemeleri gibi bir takım yerel hukuki yapılanmaların teşebbüsleriyle atılmıştır (Turner 2014: 416). Mart 2014 itibarıyla RUCM'a intikal etmiş olan davaların durumu şu şekildedir: 92 kişi sanık sıfatıyla mahkemeye intikal etmiş ve bu kişilerin 49'u suçlu bulunup cezalandırılmıştır. İki dava geri çekilmiştir. 10 dava için ikisi Fransa'da, sekizi Ruanda'da olmak üzere ulusal mahkemeler görevlendirilmiştir. İki kişi yargılandıkları süreçte hayatlarını kaybetmişlerdir. 14 kişi yapılan incelemelerin sonucunda suçsuz bulunmuştur ve son olarak 12 dava için halen temyiz süreci işlemektedir (United Nations, <http://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/about/bgjustice.shtml>, 20 Ağustos 2014 tarihinde erişildi).

RUCM'nin yargılamaları ve vermiş olduğu kayda değer kararlar ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

² Gacaca Mahkemeleri, Ruanda toplumunun hukuki açıdan toplumsal değerlerini ve kültürünü yansıtmadığı yönünde eleştirilmiş olsa da soykırım eylemleri sonrasında soykırım suçu zanlısı 120.000 kişinin yargılanması Gacaca Mahkemelerinde gerçekleştirilmiştir.

İsim	Almış Olduğu Ceza
J.P. Akayesu	Ruandalı eski belediye başkanı hakkında soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçlar hakkında açılan dokuz davanın neticesinde müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır.
Jean Kambanda	Soykırım esnasında Başbakanlık görevinde bulunan Kambanda müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. Böylece ilk kez bir hükümet başkanı soykırım suçundan suçlu bulunmuştur.
T.Bagosora	Bagosora, Ruanda Soykırımı esnasında Ruanda ordusunda görevli bir subaydır. Soykırım eylemlerinde oynamış yüklenmiş olduğu kilit rolün neticesinde soykırım ve insanlığa karşı işlenen suçlardan suçlu bulunarak müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. Daha sonra yapılan itirazların neticesinde Bagosora'nın cezası 35 yıl hapis cezasına indirilmiştir.

Kaynak: www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/about/bgjustice.shtml

Bir soykırım neticesinde yapılması gereken en önemli düzenlemelerden biri de ülke içerisindeki etnik harmonizasyonun sağlanabilmesidir. Aksi takdirde soykırım dönemine ait etnosentrik eğilimlerin tekrar etmesi olasıdır. Bu bağlamda BM'nin öncülüğünde Ruanda'daki toplumsal yapının yeniden organize edilebilmesi için aşağıdaki çalışmalar yapılmaktadır.

Ingando: Soykırım sonrası dönemde Ruanda'nın toplumsal birliğini yeniden sağlamaya yönelik oluşturulan eğitim kamplarıdır. Bu kampların esas misyonu kolonizasyon döneminde etnisite bazlı ayrıştırılan Ruanda tarihini silip; eski Ruanda geleneklerine dönüş şeklinde toplumsal konsolidasyonu sağlamaktır. Bu güne kadar takriben 90.000 Ruandalı bu kamplarda eğitim görmüştür. 11 Ocak 2004 tarihinde eski bir Ruanda askeri olan Ingando öğrencisiyle yapılan röportaj bu kampların misyonunu özetler nitelikte olmuştur. Bahsi geçen eski asker kamptaki eğitimini tamamladıktan sonra edinmiş olduğu deneyimleri şu şekilde aktarmıştır: “Ingando kamplarında öğrenmiş olduğum en önemli şey Ruandalılar'ın Ruanda'nın en değerli kaynağı olduğudur. Ingando'nun bize vermiş olduğu şeyler bizim tam olarak istemiş olduğunuz şeylerdi. Artık

biliyoruz ki herkes bizim kardeşimizdir. Biz gerçekten bunu istiyorduk ...” (Mgbako 2005:201-208).

- a) *Itorero*: Ulusal Itorero Komisyonu (UIK) tarafından Nijerya, Kenya, Gana, Kamerun, Güney Afrika, Namibya ve İsrail modellerinin incelenmesi sonucunda geliştirilen kolonizasyon öncesi dönemde var olan karşılıklı yardım, akrabalık, insani ihtiyaçların karşılanması için toplumsal dayanışma gibi Ruanda kültürünü oluşturan toplumsal değerlere geri dönmeyi amaçlayan ulusal bir programdır. Gönüllülük prensibine dayanan program esasen 18-35 yaş arasındaki nüfusa ulaşmayı hedeflemektedir. Bugüne kadar Itorero eğitim programına katılan toplam Ruandalı sayısı tahmini olarak 115.000 kişidir (National Itorero Commission, http://www.minaloc.gov.rw/fileadmin/documents/Minaloc_Documents/NIC_POLICY.pdf, 1 Nisan 2015 tarihinde erişildi).
- b) *Seminerler*: Soykırım sonrası Ruanda’daki sistemin normalleştirilmesi adına yapılan diğer önemli faaliyetlerden birisi de seminerlerdir. Bu seminerlerle kanaat önderlerinin, siyasi parti liderlerinin, genç nüfusun ve kadınlarının çatışma çözümü konularında eğitilmesi ve bu şekilde travmanın hafifletilmesi amaçlanmaktadır (United Nations, <http://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/about/bgjustice.shtml>, 20 Eylül 2014 tarihinde erişildi).
- c) *Ulusal Zirve Toplantıları*: 2000’den itibaren Ruanda’da adaletin tesis edilmesi, milli tarihin normalleştirilmesi, insan hakları ve ulusal güvenlik alanlarında bir dizi zirve toplantısı gerçekleştirilmektedir. Bu zirve toplantılarının en önemlilerinden biri 26-28 Ekim 2002 tarihlerinde başkent Kigali’de organize edilmiştir. Bu toplantıda en dikkat çekici konu Ruanda toplumundaki bölünmüşlük problemi olmuştur. Toplumsal bölünmüşlüğün esas nedeni olarak da kötü yönetim, Ruanda adalet sistemindeki cezasızlık kültürü ve yoksulluk gösterilmiştir. (United Nations)

Zirvede ele alınan toplumsal bölünmüşlük problemine karşı sunulan çözüm önerilerinin başında sivil eğitim gelmektedir. Sivil eğitim programıyla beraber Ruanda toplumundaki iletişim kanallarının açılması ve toplumsal problemlerin çatışmaya dönüşmeden diyalog platformunda çözülmesi amaçlanmaktadır.

Zirvede ele alınan konular ve sunulan çözüm önerileri Ruanda toplumunun geleceği için son derece belirleyici hususlardır. Öte yandan toplumsal eğitim anlayışına dayalı programların geniş bir zaman dilimine yayılması gerektiği unutulmamalıdır. Bu durum ise beraberinde yukarıda anlatılan başlıkların Ruandalı yetkililer başta olmak üzere uluslararası toplum tarafından takibini gerektirmektedir.

4.2. Ekonominin Yeniden Yapılandırılması

1994'deki soykırım zaten çok da işlevsel olmayan Ruanda devlet sistemi üzerinde hiç şüphesiz yıkıcı bir etkide bulunmuştur. Yukarıdaki bölümde analiz edildiği üzere aradan geçen 20 yılın ardından Ruanda'da işler bir devlet sisteminin tesis edilebilmesi ve ülke içerisindeki farklı gruplar arasında diyalog platformunun kurulabilmesi için çalışmalar devam etmektedir. Öte yandan, iç savaş ve beraberinde gelen soykırımın en yıkıcı etkilerinden biri de Ruanda ulusal ekonomisi üzerinde olmuştur. Çünkü Ruanda ekonomisi %90 oranında tarıma bağlı olan klasik bir tarım toplumdur. Yer altı kaynakları açısından da son derece fakir olan ülke, büyük oradan çay ve kahve ihracatıyla ulusal ekonomisini desteklemektedir. Soykırım, ardında tamamen iflas etmiş bir ekonomi bırakmıştır. 1994 sonrasında dış yatırımcılar ya Ruanda'dan çekilmiştir ya da Ruanda'ya yatırım yapmaktan vazgeçmiştir. Şu anda ülke ekonomisi büyük ölçüde dışarıdan gelen ekonomik yardımlara bağımlı haldedir (Republic of Rwanda, http://www.dhnet.org.br/verdade/mundo/ruanda/cv_32_ruanda_report.pdf, 23 Eylül 2014 tarihinde erişildi).

Ülke ekonomisinin yeniden yapılandırılması adına 12-26 Ekim 2010 tarihlerinde Uluslararası Para Fonu (IMF) Ruanda hükümetinden istemiş olduğu ekonomik reform paketlerinin uygulanma aşamasını teftiş etmek amacıyla ülkeye ziyarette bulunmuştur. Heyet 2010 itibarıyla Ruanda hükümetinin, diğer devlet kurumlarıyla koordineli çalışması sayesinde hazine müsteşarlığının nispeten güçlendirildiğini ve kamu finansmanına ilişkin yapısal reformların pozitif sonuç vermeye başladığını tespit etmiştir (Africa Research Bulletin, 2010). 2008'de %11,2 olan Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) artış oranı, 2009'da %4,2'ye gerilemiştir ancak 2014 itibarıyla bu kalemdeki büyüme hızı %6 oranına çıkmıştır (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html>, 17 Temmuz 2015 tarihinde erişildi). 2010 sonrası döneme ilişkin en pozitif sonuçlar telekomünikasyon ve inşaat

sektörlerindeki büyüme hızından alınmıştır. Bu duruma ilişkin bir diğer önemli gelişme de son dört yıl içerisinde özel sektöre yatırım amaçlı veriler kredi miktarında önemli artış söz konusudur. Son olarak ise 1994 sonrası dönemden bu yana ilk kez Ruanda'da enflasyon %5'in altına inmiştir. (Africa Research Bulletin, 2010)

Ruanda'nın uluslararası arenadaki devlet imajı önümüzdeki dönemde ülkeye yapılacak potansiyel yatırımların en önemli belirleyicilerinden bir tanesi olacaktır. 2009'dan itibaren Ruanda'ya yapılan yabancı yatırım miktarında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 2009'da Ruanda'ya yapılan kayıtlı yatırım önceki yıllara oranla %31 artış göstermiştir. 2008 yılında Ruanda'ya yapılan yabancı yatırım 800 milyon ABD Doları iken 2009'da yılında bu oran 1,1 milyar ABD Dolarına yükselmiştir ve Aralık 2014 itibarıyla ülkeye yapılan yabancı yatırım 1,8 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. (A.g.e ve <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html>, 17 Temmuz 2015 tarihinde erişildi)

Ruanda'nın ekonomik geleceğine ilişkin en rasyonel açıklama ise Başbakan Paul Kagame'den gelmiştir. Kagame:

“Hiçbir ülke ebediyen dış yardımlara bağlı kalarak yaşayamaz. Dış yardımlara bağlı kalan bir Ruanda zamanla itibarını tamamıyla yitirir. Elbette ki; ülke ekonomisinin yeniden yapılanmasından Ruanda dışında yaşayan vatandaşlarımız da sorumludur. 2008 Aralık ayında yayınlanan BM raporlarına göre, Ruanda hükümeti Kongo'daki Tutsi isyancıları desteklediği için Hollanda ve İsveç ülkemize yapılan dış yardımın 20 milyon ABD Dolarlık bir kısmını kesintiye uğratmıştır. Ruanda'nın milli bir ekonomiye sahip olması şarttır.” (Chu 2009)

SONUÇ

1994'de Ruanda'da meydana gelen soykırım, 20. yüzyılda insanlığa karşı işlenmiş en büyük suçlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın başında da analiz edildiği üzere Ruanda Soykırımı birçok faktörü içinde barındıran bir süreç olarak gelişmiştir. Bu sürecin en önemli aşamalarından birisi Ruanda'nın kolonyal geçmişidir. Fransa ve Belçika kolonizasyonundaki dönemde Ruanda halkı etnik olarak sınıflandırılmış ve Ruanda toplumuna empoze edilen nefret duygusu yıllar sonra soykırım faaliyeti olarak kendini göstermiştir.

Ülke içerisindeki çatışmalar, uluslararası toplum soruna müdahil olmaksızın çözülemeyecek boyut aldığı anda, uluslararası konjonktür devreye girmiştir. Aynı yıllara tekabül eden Yugoslavya Krizi, Somali İç

Savaşı ve Körfez Savaşı'nın neden olduğu ekonomik kırılganlık uluslararası toplumun Ruanda Soykırımı'ndan adeta kaçmasına neden olmuştur. Elbette ki; bu durumda Ruanda'nın uluslararası topluma herhangi bir getiride bulunacak bir coğrafya olmamasının da nedeni çok büyüktür.

Soykırım Ruanda'nın gerek sosyolojik gerekse de ekonomik ve siyasal sisteminde son derece yıkıcı etkilere ve köklü değişikliklere sebep olmuştur. Şu anda ülkeye geri dönen Tutsi nüfusu politik ve sosyolojik açıdan son derece önemli pozisyonları elinde tutmaktadır. (Cantrell 2014:443) Soykırım sonrası hem ulusal hem de uluslararası çalışmaların hemen hemen tümünün nihai hedefi Ruanda milli tarihinin normalleştirilmesi yönündedir. Bir diğer ifadeyle Ruanda'da benzer olayların bir daha yaşanmamasının önüne geçebilmek amacıyla Ruanda toplumuna empoze edilen etnik milliyetçiliğin ve nefret duygusunun kesinlikle ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu bağlamda ülke ekonomisinin yeniden yapılandırılması son derece önemli bir konuma sahiptir. Dış yardımlardan bağımsız bir hale gelecek ve yabancı yatırımcılara güven verecek bir milli ekonomi önümüzdeki yıllarda Ruanda'da devlet mekanizmasının yeniden inşasının en temel taşlarından bir tanesini oluşturacaktır. Unutmamak gerekir ki; siyasi tarihte etnik milliyetçiliklerin yükselişe geçtiği dönemler genellikle ekonomik problemlerin baş gösterdiği zaman dilimlerine denk gelmiştir.

Son olarak ise Ruanda toplumunun bilgi toplumuna dönüştürülmesi Ruanda için hayati bir öneme sahiptir. "Okumak sadece ekonomik gelişmişliği beraberinde getirmez. Aynı zamanda bireylerin entelektüel seviyelerini yükseltir ve ruhsal dünyalarını geliştirir. Her şeyden önemlisi bireylerin gerçekten de ülkelerinin gelişimine katkıda bulunmasını sağlar." (Ruterana 2014: 174)

KAYNAKÇA

- Cantrell, Phillip (2014) "We Were A Chosen People: The East African Revival and Its Return to Post-Genocide Rwanda", *Church History* 83:443
- Carment, David (1993) "The International Dimension of Ethnic Conflict", *Journal of Peace Research* 30:139
- Çoban, Ebru (2007) "Modern Devlet ve Irk Söylemi Çerçevesinde Ruanda Soykırımı", Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

- Destexhe, Alain (1995). *Rwanda and Genocide in the Twentieth Century*. London:Pluto
- Fukuyama, Francis (2004) “The Imperative of State Building”, *Journal of Democracy*, 15:1
- Göktepeoğlu Ercan (2014) “Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 19: 797-801
- Mgbako, Chi (2005) “Ingando Solidarity Camps: Reconciliation and Political Indoctrination in Post-Genocide Rwanda”, *Harvard Human Rights Journal*, 18:201-208
- Ruterana, Pierre Canisius (2014) “Reflection on Societal Reading: The Case of Rwanda”, *The Journal of Pan-African Studies*, 8: 174
- Sencerman, Öncel (2014) “Batılı Kolonyel Güçlerin 1994 Ruanda Soykırımına Etkisi”, *Security Strategies*, 18: 45
- Turner, Simon (2014) “Making Good Citizens from Bad Life in Post-Genocide Rwanda”, *Development and Change* 45: 416
- Türkan, Hüsyin (2012). *Yirminci Yüzyılda BM Güvenlik Konseyi Daimi Temsilcisi 5 Devletin İşlediği Soykırımlar ve Katliamlar*. İstanbul:Uhim
- Türkmen, F.Ceren. (2008) “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Ruanda İç Savaşı”, *21.Yüzyıl*, 120 119
- Weinfeld, Morton, vd. (1981). “Long Term Effects of the Holocaust on Selected Social Attitudes and Behaviours of Survivors: A Cautionary Note”, *Social Forces*, 60:2
- White, Dean (2014) “An African Holocaust”, *History Today*, 64:46
- Sabah*, “Ruanda Katliamının Perde Arkası”, 06.03.2010
- Africa Research Bulletin, “Rwanda: Economy Recovering”, 2010
- Chu, Jeff (2009) “Rwanda Rising, Fast Company Special Report”, (<http://www.fastcompany.com/1791310/fast-company-special-report-rwanda-rising>, 1 Nisan 2015 tarihinde erişildi)
- Dominique Maritz, “Rwandan Genocide: Failure of the International Community?”, (<http://www.e-ir.info/2012/04/07/rwandan-genocide-failure-of-the-international-community/>, 7 Temmuz 2014 tarihinde erişildi)
- History, “The Rwandan Genocide”, (<http://www.history.com/topics/rwandan-genocide>, 4 Ağustos 2014 tarihinde erişildi)

- Human Rights Watch Arm Project,
(<http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/RWANDA941.PDF>,
15 Ağustos 2014 tarihinde erişildi)
- Princeton, "Economy of Rwanda",
(https://www.princeton.edu/~achaney/tmve/wiki100k/docs/Economy_of_Rwanda.html 25 Ağustos 2014 tarihinde erişildi)
- Republic of Rwanda, "Report of the National Summit and Unity and Reconciliation",
(http://www.dhnet.org.br/verdade/mundo/ruanda/cv_32_ruanda_report.pdf, 23 Ağustos 2014 tarihinde erişildi)
- Rwanda: The Truth, 16.10.2009, (<http://paulj10oda.edublogs.org>, 23 Haziran 2014 tarihinde erişildi)
- United Human Rights Council, "Genocide in Rwanda",
(http://www.unitedhumanrights.org/genocide/genocide_in_rwanda.htm 25 Haziran 2014 tarihinde erişildi)
- United Nations, "Background Information On the Justice and Reconciliation Process in Rwanda",
(<http://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/about/bgjustice.shtml>, 3 Temmuz 2014 tarihinde erişildi)
- National Itorero Commission,
(http://www.minaloc.gov.rw/fileadmin/documents/Minaloc_Documents/NIC_POLICY.pdf, 1 Nisan 2014 tarihinde erişildi)
- CIA The World Fact Book, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/rw.html>, 17 Temmuz 2015 tarihinde erişildi
- The Role of West,
http://www.rwandanstories.org/genocide/role_of_the_west.html, 17 Temmuz 2015 tarihinde erişildi

